

WAT WE BUITEN ZIEN IN NOVEMBER EN DECEMBER

Als deze toelichting verschijnt, omstreeks half November, zitten we midden in de bladerregen en 't duurt nu niet lang meer of de bosbodem kan gaan profiteren van 't vele licht, dat er nu weer opvalt. Als 't niet te vroeg koud wordt, zien we nog massa's kiemplantjes te voorschijn komen en vooral aan de bosrand en onder hakhout kan 't in November en December nog weldadig groen worden. Van onze zoogdieren, vooral van de kleinere, zien we weinig en weten we ook weinig. Op het afgevallen eikenblad zitten vaak grote knikkervormige gallen. Als U die gallen doorsnijdt, heeft U een grote kans er nu de galwespen in aan te treffen, terwijl U ook al lege galappels vindt, waaruit de wespen verdwenen zijn. In alle parken rondom Den Haag zijn de galappels te vinden en nu is het aardig er eens op te letten of die gallen aangeknaagd zijn door muizen. In dat geval heeft U vermoedelijk te doen met de bosmuis, een diertje, dat bijna 10 cm groot is en dat een staart heeft, die iets korter is dan de lichaamslengte. 't Is een mooi beest met een vacht, die aan de bovenzijde warm donkerbruin is en aan de onderzijde grijs tot helderwit. Ze knagen de galappels aan om de larven of de wespen te verschalken. Hun voornaamste voedsel bestaat in herfst en winter echter uit beukenootjes, eikels en zaden van den en spar. Hoe rijker de oogst van eiken en beuken is, hoe beter de bosmuizen de winter doorkomen en hoe groter natuurlijk de aanwas in 't volgende voorjaar is. Er wordt wel beweerd, dat een natte zomer een rijke beuken- en eikenoogst geeft en wat de eikels betreft, ben ik geneigd aan te nemen, dat we dit jaar inderdaad van een grote oogst mogen spreken. Nu zou de grote aanwas van bosmuizen in 't voorjaar weer funeste gevolgen hebben voor de fluiters, een mooi geelgroen bosvogeltje, dat in April komt en dat een nest van gras en blaadjes op de grond maakt. Dezelfde bosmuis, die in 't voorjaar vooral van vruchten leeft, rooft in de voorzomernachten de eieren en jongen van vogels, die op of vlak boven de grond broeden. 't Lijkt mij aardig om 5

de kinderen via de gallen, de natte zomer, de eikel-oogst en de fluitter eens iets te vertellen over de bosmuis. Ze zien dan eens hoe eigenlijk alles in de natuur met elkaar samenhangt. Ter vergemakkelijking van dat verhaal volgen hier nog enkele bijzonderheden over de bosmuis. De bosmuizen bewonen bij voorkeur de gangen van andere muizen, al kunnen zij zelf ook graven. In die gangen maken zij een nest, dat bekleed is met afgebeten grassprietjes en ander zacht materiaal. Overdag blijven zij in dat nest, maar direct bij 't vallen van de duisternis gaan ze op voedsel uit. In verband met die nachtelijke levenswijze zijn de ogen groot. Zij zien echter (zoals ook hazen en konijnen) allen bewegende voorwerpen goed. De reuk is heel goed ontwikkeld en speelt een belangrijke rol bij 't zoeken naar voedsel. Gehoor en tast zijn ook goed. Zij zoeken hun voedsel zowel op de grond als in de bomen (tot enkele meters hoog) en zij strekken hun strooptochten tot vrij ver van hun nest uit. In verband daarmee kunnen zij zich uitstekend oriënteren. Een bosmuis, die over een afstand van 370 meter verplaatst werd, vond in dezelfde nacht zijn nest terug.

Grotere afstanden leggen zij vaak springend af, waarbij alleen de lange achterpoten gebruikt worden. Sprongen van 50-80 cm zijn geen zeldzaamheid. Het zijn goede zwimmers en zij laten zich dus door water ook niet weerhouden. 's Winters slapen zij soms dagen achtereen, maar 't is geen echte winterslaap, die o.a. gekenmerkt is door een daling van de temperatuur. Zij leggen kleine voorraden van zaden aan.

Veel meer dan van de zoogdieren kunnen we van de vogels zien, ook in de winter. Daarom geven wij op het blad voor de kinderen in deze periode uitsluitend vogels, die zij gemakkelijk buiten - vaak vlak bij huis - kunnen zien.

Als eerste nemen we de bonte kraai, die in October al uit Skandinavië en Finland in ons land aankwam. In de loop van de volgende weken neemt het aantal nog toe. Omstreeks begin April zijn zij weer uit ons land verdwenen. Hun voedsel is zeer gevarieerd en in verband daarmee zijn ze letterlijk in ieder terrein te verwachten. Aan 't strand voeden ze zich graag met allerlei aanspoelsel (zeesterren, krabben, schelpdieren enz.) en met de mosselen van de golfbrekers. Kleine mosselen hakken ze ter plaatse stuk en ze slikken met de mossel

ook de schelpstukjes in. Met grote mossels gaan ze de lucht in en laten ze nu vallen op de golfbrekers. Waarschijnlijk is dit een handeling, die ze door de ervaring leren. Zilvermeeuwen doen precies hetzelfde. Als er aan 't strand veel olieslachtoffers zijn (koeten, alken, eenden enz.) kunnen we de bonte kraaien ook bezig zien de kadavers op te ruimen; vaak pikken ze het door stookolie vrijwel weerloos geworden nog levende beest dood en met vorst vallen ze ook de verzwakte slachtoffers aan. In de duinen ontdekken ze spoedig het konijn in de strik en ook dat wordt verorberd. Zelfs schijnt het wel voor te komen, dat ze verwentelde schapen (schapen, die op hun rug terecht gekomen zijn en die zich door de dikke vacht niet kunnen omdraaien) de ogen uitpikken. In de poldersloten zoeken ze de zoetwatermossels, die ze op de harde wegen weer stuk laten vallen. Toch eten ze niet alleen dierlijk voedsel, maar ook eikels, graan en zelfs ingekuilde aardappels. In hun broedgebied worden ze schadelijk door 't roven van eieren en jongen. Kraaien zijn zeer waakzaam en zien scherp. Als één kraai een prooi gevonden heeft, wordt dit spoedig door zijn kornuiten ontdekt en waar we op 't strand of in 't duin bij onze nadering een groepje kraaien zien opvliegen, kunnen we zeker een kadaver verwachten. Al lang vóór zonsondergang (in December zo omstreeks 3 uur in de middag) zie je telkens groepjes kraaien in een bepaalde richting vliegen. Dat zijn de z.g. slaapvluchten. Van vrij grote afstand komen de kraaien naar één punt, een dicht bosje in de duinen, een rietkraag langs het water of iets dergelijks, om er samen de nacht door te brengen. Dergelijke slaapvluchten zien we ook van spreeuwen en meeuwen. 's Morgens tussen 8 en 9 uur kunnen we 't terugkomen van de slaapplaats (zee) bij zilvermeeuwen mooi zien in Den Haag. De zwarte kraai is een standvogel, die even groot is als de bonte. Ook in levenswijze komt hij vrij sterk met de bonte kraai overeen. 't Gevolg hiervan is, dat de zwarte kraai in ons land veel schadelijker is, omdat hij hier ook in de broedtijd is en zich dan vergriipt aan eieren en jonge vogels. In 't najaar doet hij zich in de duinen ook wel tegoed aan bessen. In tegenstelling tot de zwarte kraai nestelt de roek in kolonies en ook buiten de paartijd zien we de roeken

meestal in grotere of kleinere gezelschappen. Roeken zijn kleiner dan kraaien en door de purpere weerschijn is de kleur ook anders. Toch zijn ze in 't veld niet gemakkelijk van elkaar te onderscheiden. De onbeveerde snavelwortel is bij oude vogels als een grijze plek voor aan de kop te zien en ook laten de roeken hun veren meer afhangen dan de kraaien, waardoor ze een slordiger indruk maken. Hun voedsel is zeker voor de helft plantaardig en vooral in 't graan kunnen ze nog al eens schade aanrichten door het uittrekken van de kiemplantjes. Daarnaast eten ze ijverig alle mogelijke wormen, bodeminsecten en slakken en zelfs eten ze ook wel veldmuizen, zodat zij de boer niet enkel schade berokkenen. Vooral in de tijd, dat er jongen in de kolonie zijn, slijpen zij veel insecten aan. Zij nestelen gezellig (soms wel 500 of meer paren bijeen) in hoge bomen. Hun nesten maken ze van takken. Heel dikwijls bezoeken roeken nog in de winter hun oude nestplaats en reeds daaruit blijkt, dat een deel der roeken standvogel is; een ander deel trekt in 't najaar echter weg (Engeland).

De kleinste kraaien zijn de kauwtjes. Door hun grootte en 't grijs van de achterschedel zijn ze gemakkelijk te herkennen. Van dichtbij is het witte oog erg karakteristiek. We zien in het najaar aan de kust vaak trek van kraaien en tussen de roeken en bonte kraaien zitten dan dikwijls kauwtjes. Toch is de kauw in ons land overwegend standvogel. Zij hebben ook een sterke neiging tot gezelligheid, wat ook dikwijls blijkt uit het aantal nesten, dat je bij elkaar vindt. 't Liefst broedt de kauw in holen en, met het grote aanpassingsvermogen, dat alle kraaien kenmerkt, heeft hij al gauw ontdekt, dat ook schoorstenen zeer bruikbaar zijn. Het gevolg hiervan is, dat je ze tot midden in de stad kunt aantreffen. Als er geen holen te vinden zijn, maken ze ook wel een takken-nest in de bomen, dikwijls in de buurt van roekenkolonies. De kauw is in zijn gedragingen veel levendiger dan de andere kraaien, die nogal kalm en bedachtzaam zijn. Evenals de roeken eten ze ook graag graan en bessen enz., maar het dierlijk aandeel (wormen, larven, insecten enz.) is veel groter.

Kauwen worden spoedig mak en kunnen ook als "huisdier" gehouden worden. Van hun sterke sociale gedrag zag ik dit jaar nog een mooi voorbeeld. Een jonge kauw, die nog vrijwel niet kon vliegen, werd in een open doos op

een balkon van de school voor Individueel Onderwijs in de Bosjes van Poot gezet. Nauwelijks liet het dier zijn typische ka-roep horen of van alle kanten vlogen er volwassen kauwen aan tot er wel 40 luid schreeuwend om het balkon vlogen. Onder al deze aanmoedigingen waagde het jong het van het balkon naar beneden te vliegen, waarbij hij neerkwam op een pad. Het geroep van de oude kraaien hield zolang aan tot het jong veilig en wel verdween in de duinbosjes. Pas daarna keerde de rust weer.

De ekster valt door het zwart-wit en de lange staart direct op. Bovendien is hij bij Den Haag heel algemeen. In de winter zwerven ze vaak in troepjes in de duinen rond. Hun voedsel zoeken ze weer in hoofdzaak op de grond: eikels, noten, bessen, maar ook wormen, insecten, slakken enz. In de broedtijd roven ook zij eieren en jonge vogels en zelfs vallen ze ook wel jonge konijnen aan. Ze worden dan ook vaak door jachtopzieners geschoten. Bekend zijn de nesten van doornige takken, die van een dak zijn voorzien en evenzeer is hun voorliefde voor blinkende voorwerpen bekend.

Van de grote kraaien stappen we over op de kleine mezen, die vrijwel iedereen in de winter in zijn tuin kan krijgen. Een stuk spekwort of een ketting van ongepelde pinda's is dikwijls al voldoende. De mezen horen tot de groep van de "stam- en takvogels", die hun (dierlijk) voedsel zoeken in de spleetjes van twijg, tak en stam. In de winter moeten zij 't in hoofdzaak hebben van de overwinterende stadia van alle mogelijke insecten en spinnen, die in spleetjes, tussen knoppen enz. te vinden zijn.

Bij dit werk tonen de mezen zich ware acrobaten, terwijl zij blijkbaar een feilloos zintuig hebben, dat hen leidt. In 't voorjaar zag ik mezen zitten in een abeel. Ze pikten verwoed in de dikke knoppen en de schubben vlogen overvloedig in 't rond. Een tijd lang hield ik ze door de kijker in de gaten, waarbij ik zag, dat ze van een bepaalde tak maar enkele knoppen ruïneerden en de rest lieten zitten.

Ik zond een aantal knoppen en een aantal afgepikte knopschubben voor onderzoek op naar Wageningen, waarop ik bericht ontving, dat een deel der knoppen een niet determineerbare larf bevatte en dat ook de afgepikte schubben van aangetaste knoppen afkomstig waren.

Al was de larf dan niet determineerbaar, de mezen wis-

ten hem wel te vinden! Mezen zijn van nature holenbroeders en bovendien zijn 't verstokte standvogels, die vaak hun leven lang op een klein oppervlak verblijven. Echte dennenbossen zijn meestal arm aan kool- en pimpelmezen, omdat er in 't dennenbos bijna geen holen zijn. De moderne bosbouw staat echter ook in 't loofhout geeholle bomen toe en daarmee zouden dus de levenskansen voor die mezen wel sterk beperkt worden.

Gelukkig bieden de nestkastjes hier de uitkomst, zowel in loof- als in dennenbossen. Een half uurtje vóór zonsopgang verlaten de mezen in de winter de holle boom of het nestkastje, waarin ze in groepen de nacht doorbrachten. Hun aanwezigheid is gauw te horen; in de winter een zacht en gezellig siet-siet, dat bij de koolmees in het voorjaar (vaak al in Januari) plaats maakt voor het drukkeren en luidere tie-ta-tie-ta of tie-tie-ta. Zolang het weer zacht blijft, halen de mezen hun kostje wel op in de bomen of op de grond (in de winter eten ze ook wel beukenootjes en andere vetrijke zaden). Zodra het echter gaat vriezen - en vooral als de ijzel takken en twijgen met een ijslaagje bedekt - krijgen de mezen het te kwaad en dan moeten de kinderen opgewekt worden de mezen te hulp te komen met speksword en pinda's, liefst op plaatsen, die voor de kat niet bereikbaar zijn.

Vaak zie je in deze tijd van het jaar de pimpelmees in de vruchtstengels van de lisdodde. Die lisdodde geeft zijn onnoemelijk groot aantal gepluisde zaden pas vrij in Januari. Nu zijn er echter al heel wat lisdodden haveloos door het plukken van de mezen. Ik kan niet zien wat ze doen. Mogelijk zoeken ze insecten, maar misschien ook gebruiken ze 't pluus voor het voeren van de slaapnesten.

De zwarte mees is een echte klant uit het dennenbos. Door 't ontbreken van 't geel en de witte nekvlek is hij gemakkelijk te herkennen. Ze eten graag de zaden uit dennen- en sparrenkegels. Vaak zingen ze bij dat werk in de winter een heel zacht en hoog liedje, dat Thijssen omschreef als "Tivu, tivu, siediedeldiel". Evenals andere bosvogels heeft hij de gewoonte in tijden van overvloed kleine voorraden van zaden aan te leggen, die hij in alle mogelijke gaten wegstopt. Dat de zwarte mees gemakkelijker in naaldhout kan leven

dan kool- en pimpelmezen vindt zijn oorzaak voor een belangrijk deel in 't feit, dat zwarte mezen ook kunnen nestelen in de holen van muizengangen enz., dus op - of beter in - de grond.

De zwarte mees is bijna ons kleinste zangertje, maar hij wordt in kleinheid nog geslagen door 't goudhaantje, dat we op dezelfde plaatsen kunnen verwachten als de zwarte mezen. Hun geluid is zo mogelijk nog hoger en fijner dan van de mezen en het klinkt erg gezellig, doordat ze in de winter meestal in flinke troepen de bomen afzoeken naar insecten. Ze zijn helemaal niet schuw en gemakkelijk te herkennen door 't mooie in zwart gevatte gele streepje over de schedel, dat hen de aardige naam "goudhaantje" bezorgde. In het najaar komen ze in grote troepen uit het Oosten, maar een deel blijft het hele jaar bij ons. Goudhaantjes zijn in de dennenaanplantingen bij Den Haag 's winters heel algemeen en iedere leerling kan ze, met heel weinig moeite, leren kennen.

Tot slot van de wintervogels iets over de meeuwen. Ik gaf er op de plaatjes een vijftal aan, waarvan er vier 's winters in de stad te zien zijn, terwijl we voor de vijfde - de drieteenmeeuw - wel naar het strand moeten. De verschillenmerken en de grootte-verhoudingen blijken ook uit de figuurtjes. Zilver-, kok- en stormmeeuw broeden hier; mantel- en drieteenmeeuw niet. Van al deze meeuwen kunnen we in de winter volwassen-, maar ook jonge vogels zien. Jonge kokmeeuwen zijn gemakkelijk te herkennen aan de donkere eindband van de staart en door de bruine vlekken en strepen in de vleugeldekveren. Jonge zilvermeeuwen zijn in hun eerste winter donker grauw-bruin. Pas in hun vierde jaar zijn zij uitgekleurd. In het tweede jaar zijn ze minder grauw dan in 't eerste en in 't derde jaar lijken ze al veel op volwassen vogels, maar aan staart en vleugels hebben zij nog bruine vlekken.

Voor de opmerkelijke kijkers is te zien, dat het oog van de jonge vogel donker is en van de volwassen vogel geel. De jonge stormmeeuwen zijn ook grauw-bruin gevlekt, maar ze zijn minder donker dan de jonge zilvermeeuwen. De jonge mantelmeeuwen zijn alleen door hun grootte van jonge zilvermeeuwen te onderscheiden. Pas in hun derde winter worden de verschillen met de zilvermeeuw erg duidelijk. Tenslotte zijn de jonge

drieteenmeeuwen te herkennen aan een donkere band in staart, een donkere wigvormige streep over de vleugel en het zwart in nek- en oorstreek. In het Museum voor het Onderwijs is een mooie collectie meeuwen in alle leeftijden en het loont zeker de moeite, die verzameld te bekijken als inleiding tot waarnemingen buiten. Ik stel me voor in de broedtijd uitvoeriger op het leven de meeuwen in te gaan. Nu vermeld ik slechts, dat ze le dierlijk voedsel eten en dat ze zich ook vaak tot rovers ontwikkelen. Ik had zelf meer dan een jaar een jonge zilvermeeuw met een beschadigde vleugel, die regelmatig mussen greep en opat. Hij ving de mussen door te "besluipen" (met de kop omlaag naar de grond kwam behoedzaam nader om er dan ineens op af te schieten) door de mussen, die over hem heen vlogen met zijn forsnavel te grijpen. Hij nam ze altijd dwars in de bek en beet er dan een paar maal in voor hij ze in hun geheel inslokte. Later had hij de gewoonte een gevangen mus eerst kletsnat te maken in zijn drinkbak voor hij haar slikte. In de broedtijd kunnen ze heel schadelijk worden vooral de zilvermeeuwen - door het roven van eieren jongen van andere vogels.

Van het vele, dat er nog meer in de wintermaanden te zien is, noem ik alleen de wintermuggen, omdat zij ook aan kinderen zo vaak opvallen. Bij niet te strenge kou kunnen we, zelfs in stadstuinjes midden in de winter groepen dansende wintermuggen zien. Eén soort danst graag boven sneeuw en het is vaak te zien, dat ze, bij gebrek aan sneeuwplekken, dansen boven wit wasgoed, op een bleek ligt. Een andere soort danst juist graag boven de donkere aarde, die bij 't smelten in het sneeudek te voorschijn komt. Leggen we een stuk asfaltplaat in de tuin dan dansen ze daar ook graag boven. De wintermuggen leggen hun eieren in paddestoelen en de laatste leven van het hoedvlees.

LITERATUUR:

Buiten de al eerder genoemde vogelboeken raad ik vooral aan: ZEEVOGELS, door G.D. van der Heide (Uitgave N.J. bij G.W. Breughel, Amsterdam). Het is een dun boekje met duidelijke tekeningen en beknopte bijschriften.

N.B. Het volgende nummer kunt U omstreeks half Januari tegemoet zien.